



לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת תולדות, תשס"ח
מספר 729מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

המסגרת של סיפור גִּבְתַּת הברכות

במקרא אין כותרות לסיפורים או לסימנים טכניים אחרים של פתיחה וסיום, לפיכך מוטל על הקורא לזהות היכן מתחילה היחידה הספרותית והיכן היא מסתיימת. אכן משימה חשובה זו מעסיקה רבות את חוקרי המקרא, המנסים לבחון כל אחד בתחום עיסוקו את תיחום היחידה.¹ חשוב לציין שאין אנו יכולים להיעזר בשיטות בחלוקת הפרקים של סטפן לנגטון, המשמשת בספרי התנ"ך שבידינו.² עבודתו טעונה בירור מקיף שטרם נעשה, ולעתים מזומנות אין לקבל את החלטתו בתיחום היחידה. לפיכך היכרותו הממושכת של חוקר המקרא עם מהדורות התנ"ך המקובלות עלולה להיות מכשלה.³ החוקר חייב להתעלם מחלוקה זו ולעייין בכתובים במבט נקי נטול דעה קדומה. לכך מתכוון זקוביץ באמירתו: "השלב המודע הראשון בניתוחה של יצירה ספרותית-מקראית הוא תיחומה, קביעת גבולותיה, שלא תמיד חופפים את גבולות הפרק".⁴

להלן אנסה להדגים כיצד בעזרת זיהוי המסגרת של סיפור גִּבְתַּת הברכות (כו: לד-כח:ט) אפשר להגיע לתיחום אחר של היחידה, וממנו למסקנות תוכניות. "ויהי עשו בן ארבעים שנה ויקח אשה את יהודית בת בארי החתי ואת אילן החתי ותהיין מרת רוח ליצחק ולרבקה" (כו: לד-לה). במילים אלה נפתח המצג לסיפור גִּבְתַּת הברכות

¹ ראו י' ייבין, ערך "פרשה, סדר, פסקה, פסוק, פרק", אנציקלופדיה מקראית ו, עמ' 625-627. השוו א' אלטר, אמנות הסיפור במקרא, תל-אביב תשמ"ח, עמ' 150-151; י' אמיח, לקרוא סיפור מקראי, תל-אביב תש"ס, עמ' 24-25; ש' גויטיין, עיונים במקרא, תל-אביב תשכ"ז, עמ' 12-13; י' וינטר, "השפעת החלוקה לפרשיות על פשוטו של מקרא", בית מקרא לה (תש"ן), עמ' 245-256; א' סימון, קריאה ספרותית במקרא, סיפורי נביאים, ירושלים תשנ"ז, עמ' 1.

² סטפן לנגטון (1165-1228), תיאולוג ואיש כנסייה אנגלי, שימש ארכיהגמון קנטרברי שבאנגליה. רבים מפירושו ומדרושו השתמרו, ומקובל לייחס לו את חלוקת כתבי הקודש לפרקים. על חלוקת הפרקים של לנגטון ראו במבוא של כ"ד גינזבורג למהדורת התנ"ך, לונדון 1897, עמ' 25-31; מ' בן ישר "חלוקת הפרקים בתנ"ך", מורשת יעקב תש"ן, עמ' 53-58.

³ מעניין להשוות את דברי הפרשנים הקלאסיים שלא הכירו את חלוקת לנגטון (שהרי קדמו לה) לחוקרים רבים שהושפעו יתר על המידה מחלוקת הפרקים. לדוגמה אציין את בנו יעקב בפירושו לבר' ב:כה, ששם הוא רואה בחלוקת הפרקים של לנגטון נתון הכרחי שיש להתחשב בו (The First book of the Bible, Genesis, New-York 1974, p. 22), ואילו בעיני המפרשים (למשל רש"י וראב"ע) סיפור חטא אדם הראשון נפתח באופן טבעי בפסוק הנ"ל ובמשחק המילים "ערומים" ו"ערום".

⁴ י' זקוביץ, גבה מעל גבה, תל-אביב תשמ"ה, עמ' 15. השוו גם: I.B. Gottlieb, "'Sof Davar': Biblical Endings", Prooftexts 11 (1991), pp. 213-224, ובייחוד עמ' 222, הערה 5.

על ידי יעקב.⁵ המצג מדווח שנשותיו של עֶשׂו הן בנות העם החתי, ובאמירה שיפוטית הוא מראה שאין הן מקובלות על יצחק ורבקה.⁶ הסיפור מסתיים בתגובתו של עֶשׂו לשליחת יעקב ללבן כדי לשאת שם אישה:⁷ "וירא עשו כי רעות בנות כנען בעיני יצחק אביו, וילך עשו אל ישמעאל ויקח את מחלת בת ישמעאל בן אברהם אחות נביות על נשיו לו לאשה" (כח:ח-ט).

לנגד עינינו, אם כן, אינקלוזיו (=מסגרת, מבנה מעטפת) הפותח ומסיים בנשותיו של עֶשׂו. לכאורה, זהו אינקלוזיו "ריקני", שאינו קשור ישירות לתוכן של הסיפור עצמו, שהרי גוף הסיפור מתמקד בגנבת ברכות יצחק, ואין בו זכר לנשים הללו. עם זה יש קשר ענייני בין האינקלוזיו לסיפור: מסגרת הסיפור מוכיחה שעֶשׂו איננו ראוי להיות בן ממשך, שכן נישואיו אינם תואמים את העקרונות המשפחתיים של נישואים אנדוגמיים.⁸

סיום הסיפור הוא אירוני, שכן עֶשׂו עומד על חשיבות היחס לבנות כנען, אך אינו מסיק ממנו מסקנות מתאימות, למשל להתייעץ עם הוריו או לגרש את נשותיו, והוא נושא לאישה את בת ישמעאל, בנו הדחוי של אברהם. היטיב לבטא רעיון זה מ' גרסיאל, שעמד על המסגרת של המצג והסיום:⁹

עשיו יוצא מעימות ספרותי זה כשידו על התחונה. הוא לא נהג כמנהג אברהם, אשר טרח לשלוח את עבדו לארם, כדי שיביא ליצחק אישה משם. עשיו נשא נשים מבנות חת, וכאשר הוסיף אישה על נשותיו, היתה זו בת ישמעאל. בכך הציב את עצמו – מבחינה אנלוגית, בצד הדחוי, בצדו של ישמעאל.

כך נוצר הרושם של אנלוגיה ניגודית בין האינקלוזיו ובין הסיפור, ומתוך כך מתבקשת המסקנה שמעשיהם של רבקה ושל יעקב בנה הם מעשים נכונים הבאים "להציל" את יצחק מטעות קשה, שהרי עֶשׂו אינו ראוי לברכותיו.

פירוט התנהגותם השקרית של רבקה ויעקב מחד גיסא (כז:יד-כד) ותיאור מפורט של האכזבה הקשה של עֶשׂו (שם לד-לח) מאידך גיסא, עלולים היו להביא את הקורא לחוש כעס על השקר ולהזדהות עם הצד הנפגע. אלא שהמצג מקדים 'תרופה למכה', כשהוא מכוון את הקורא להבנת הרקע שהביא לתחבולת הגנבה ואולי אף להצדקתה. לפתיחה מצטרף הסיום כ'מכה בפטיש' ומשכנע את הקורא באי-התאמתו של עֶשׂו להמשיך את משפחת יצחק.

ד"ר יעל צהר
המחלקה לתנ"ך

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע

⁵ בקביעה זו אני חולקת על תיחום היחידה של לנגטון, ובעקבותיו חוקרים רבים, הפותחים את סיפור גנבת הברכות בפסוק הראשון של פרק כ"ז. יש לציין שבפתיחת פרק זה נמשך המצג ומוענקים נתונים חיוניים על זקנתו ועיוורונו של האב: "ויהי כי זקן יצחק ותכנה עיניו מראות". לסקירת הדעות בעניין תיחום סיפור זה ראו: A. Frisch, "'Your Brother Came with Guile': Response to an Explicit Moral Evaluation: in Biblical Narrative", *Prooftexts* 23 (2003), p. 293 (20).

⁶ בתרגום השבעים מסופר שהיו מתקוטטות עם יצחק ועם רבקה. מ' צפור מציין דמיון שבין הביטוי "מורת רוח" המובא בפסוקנו ובין "המרו את רוחו" שבתהלים קן:לג. ראו: **תרגום השבעים לספר בראשית**, רמת-גן תשס"ו, עמ' 323.

⁷ בקישור זה של הכתובים, הנושא של 'הראויה להיות אשת-הבן' נהפך לחלק אינטגרלי מפורש בסיפור גנבת הברכות. לפיכך נראה שיש לראות בדבריה של רבקה (כז:מו) לא תירוץ לבריחת יעקב מפני עֶשׂו אלא רובד אימננטי של הסיפור. כך אפשר להסיק גם מדברי רשב"ם, הקושר את המצג לגוף הסיפור: "לפי שעתיד לומר אם לוקח יעקב אשה מבנות כנען כאלה, לכך הוצרך לפרש תחילה".

⁸ כך מפרש רלב"ג: "כי עשו לא היה ראוי לזה, לא מצדו ולא מצד נשיו" (כח:א-ב). ע' פריש, במאמרו "מעגלי הקשר לעומת נקודת בקורת", (דפים **למחקר בספרות** 9 [תשנ"ד], עמ' 186-187) מסיק מהשוואת גיל ה"ארבעים שנה" שהוא גיל הנישואין של יצחק (כה:יט) ושל עֶשׂו (כו:לד), שהדמיון החיצוני הזה "אך מגביר את הפער הענייני שבין נישואי האב לנישואיו הכפולים של הבן לנשים החתיות", והשוו רש"י לברי' כו:לד. עם זה ראוי לציין שפריש אינו רואה בנישואי עֶשׂו (כו:לד-לה) חלק אינטגרלי מסיפור גנבת הברכות אלא ידיעה קצרה "הנסמכת לסיפור ברכת יצחק", אבל לעניות דעתי, זהו המצג לסיפור.

⁹ מ' גרסיאל, "המבנה הספרותי והמסר בסיפורי יעקב ועשיו", **הגות במקרא** ד (תשמ"ד), עמ' 72-73.

